

Kwalitatief onderzoek, vis of aap?

Paul Doedens

P. Doedens, verpleegkundige, postdoc onderzoeker, afdeling Psychiatrie, Amsterdam UMC, locatie AMC, Amsterdam

Leerdoelen

Na het lezen van dit artikel:

- kun je de uitgangspunten van kwalitatief onderzoek uitleggen;
- kun je de meest gangbare methoden van kwalitatief onderzoek benoemen;
- ken je de verschillen tussen kwantitatief en kwalitatief onderzoek;
- weet je op welke punten een onderzoek met de *grounded theory*-methode kritisch wordt beoordeeld;
- kun je als verpleegkundig specialist een publicatie van kwalitatief onderzoek met COREQ kritisch beoordelen.

Samenvatting

Kwalitatief onderzoek geeft de onderzoeker de kans om uiteenlopende vragen te beantwoorden. Kwalitatieve methoden zijn onder meer geschikt om theorieën te vormen, doorleefde ervaringen in kaart te brengen en subjectieve fenomenen gedetailleerd te onderzoeken. Dit artikel bespreekt de uitgangspunten van kwalitatief onderzoek, methodologische aspecten en geeft een voorbeeld van kritische beoordeling aan de hand van een wetenschappelijke publicatie. Wetenschappelijk onderzoek bestaat in allerlei soorten en maten. Een veelbesproken onderscheid is dat tussen kwantitatief en kwalitatief onderzoek. Het type onzekerheid dat onderwerp is van onderzoek bepaalt of kwantitatieve, kwalitatieve of een combinatie beide methoden (*mixed-method*) het meest geschikt is om de onderzoeksvraag te beantwoorden. Bij onderzoeksvragen over incidentie, etiologische factoren of interventies liggen kwantitatieve methoden het meest voor de hand, zoals cohortstudies en *randomised controlled trials* (RCT's). Bij onderzoeksvragen over de achtergrond van of de betekenis die wordt gegeven aan fenomenen uit de praktijk zijn kwalitatieve methoden het meest geëigend.

Uitvoeren van kwalitatief onderzoek

Kwalitatief onderzoek bestudeert fenomenen in de natuurlijke omgeving en doet een poging om de betekenis die mensen eraan geven te begrijpen.¹

- Kwalitatief onderzoek heeft een *inductief karakter*. Dat betekent dat de onderzoeker vanuit praktijkgegevens een overkoepelende theorie beredeneert.²
- Daarnaast kenmerkt kwalitatief onderzoek zich door een *holistische benadering*. De sterke nadruk op gegevens uit de praktijk zorgt ervoor dat er met kwalitatieve methoden een goed begrip van een praktijkfenomeen kan worden opgedaan.
- Elke kwalitatieve methode heeft een eigen:
 - stijl
 - taal
 - filosofische onderbouwing

In tabel 1 staat een overzicht van enkele bekende vormen van kwalitatief onderzoek met de belangrijkste kenmerken.

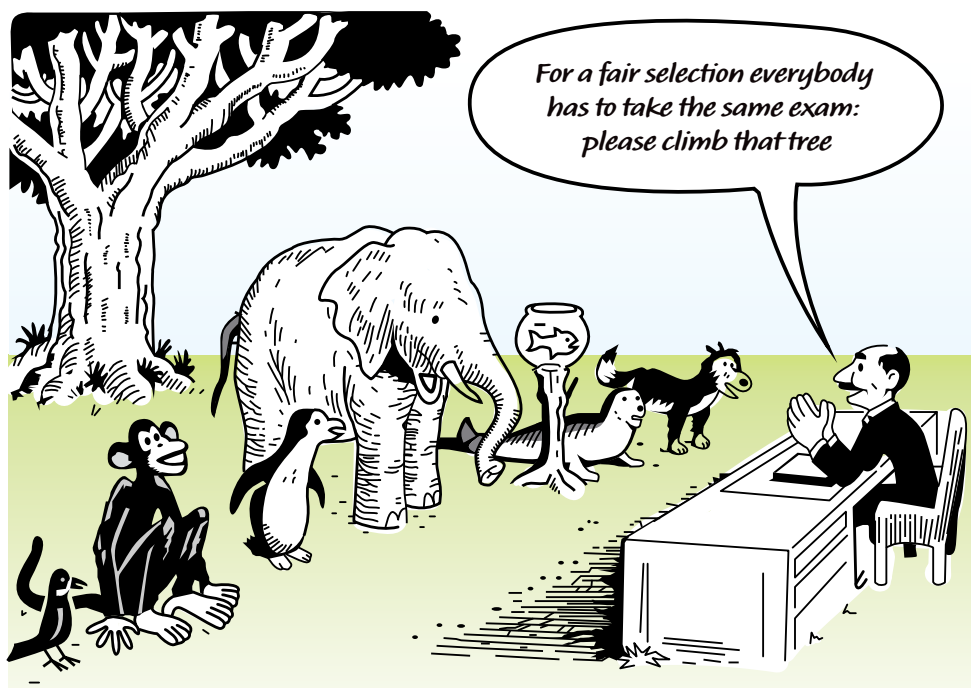
Tabel 1 Stromingen van kwalitatief onderzoek.

naam	kenmerken
actieonderzoek	onderzoek om het proces van verandering en verbetering van praktijkproblemen in kaart te brengen
etnografie	studie naar een groep mensen met een gedeelde cultuur
fenomenologie	studie naar de essentie van menselijke ervaring en betekenisgeving aan een fenomeen
grounded theory	een onderliggende theorie wordt gedestilleerd met gegevens uit de praktijk
mixed-method	combinatie van kwalitatieve en kwantitatieve data voor een beter begrip van een thema

Het uitvoeren van kwalitatief onderzoek is sterk afhankelijk van de stroming. Er zijn echter wel enkele bredere kenmerken, waarbij opvalt dat kwalitatief onderzoek een eigen 'taal' heeft.

- Een kwalitatief onderzoek begint met een theoretisch kader en een onderzoeksvraag.
- De onderzoeksvraag:
 - begint doorgaans met 'hoe' of 'wat';
 - bevat een centraal fenomeen en informatie over participanten en omgeving.³
- Het selecteren van participanten wordt *sampling* genoemd. Hierbij kan sprake zijn van:
 - *theoretical sampling* (selectie gedurende het onderzoek op basis van het doel)
 - *purposive sampling* (selectie vooraf op basis van selectiecriteria) of
 - *convenience sampling* (selectie op basis van toegang tot de populatie)

- De onderzoeksgroep is vaak klein en moet zo groot zijn als nodig om een grondig beeld van het fenomeen te vormen. Onderzoekers gaan (idealiter) door met werven van participanten tot er saturatie optreedt.
- Saturatie is een term die met name in 'grounded theory'-studies wordt gebruikt, om aan te geven dat er geen nieuwe informatie meer komt uit de dataverzameling. Er zijn diverse manieren van data verzamelen, zoals:
 - observaties
 - interviews
 - focusgroepen
 - geschreven teksten
 - delphimethode
- Wanneer onderzoekers meerdere methoden gebruiken om vanuit verschillende invalshoeken 'rijke' data te verkrijgen, noemen we dat 'triangulatie'.
- De analyse bestaat meestal uit verschillende fases zoals:
 - vertrouwd worden met de data
 - coderen van de gegevens
 - vergelijken en categoriseren
 - thema's genereren⁴
- De analyse moet inzichtelijk worden gemaakt, zodat deze reproduceerbaar is. Voor de reproduceerbaarheid is tevens een *thick description* noodzakelijk, een gedetailleerde beschrijving van:
 - het onderzoeksproces
 - de onderzoekers
 - de omgeving waar het onderzoek plaatsvond
- De uitkomsten van het onderzoek worden gepresenteerd met voorbeelden, zoals citaten uit interviews of focusgroepen.

Er kunnen verschillende vormen van bias (ruis) optreden bij kwalitatief onderzoek, een volledige beschrijving daarvan valt buiten het bestek van dit artikel. Een bekend voorbeeld is *fallacy of objectivism*. Hierbij schrijft de onderzoeker het eigen perspectief van de betekenis van het fenomeen toe aan de participanten.⁵ Een ander voorbeeld is *going native*, waarbij de onderzoeker zo dicht bij de participanten komt te staan dat een kritische analyse nauwelijks meer mogelijk is.⁵

Kwalitatief of kwantitatief, dat is de vraag!

Het medisch-wetenschappelijke domein wordt gedomineerd door kwantitatief onderzoek. Het RCT wordt gezien als de gouden standaard op het gebied van validiteit, betrouwbaarheid en generaliseerbaarheid (al kun je over dat laatste eindeloos debatteren). Wanneer kwalitatief onderzoek wordt beoordeeld volgens de normen van kwantitatief onderzoek, wordt dit snel als inferieur bestempeld. Dit is een misvatting en kan worden vergeleken met een Engelstalige uitspraak die in online media (waarschijnlijk ten onrechte) wordt toegeschreven aan Albert Einstein: *'Everybody is a genius. But if you judge a fish on its ability to climb a tree, it will live its whole life believing that it is stupid.'*⁶

Kwantitatief en kwalitatief onderzoek verschillen in uitgangspunten en doelstellingen.

- Kwantitatief onderzoek is gericht op het exploreren of toetsen van bestaande theorieën, aannames en/of hypothesen aan gegevens uit een experiment of uit de praktijk. Dit wordt een *deductieve aanpak* genoemd. Kwantitatief onderzoek heeft bovendien het doel de uitkomsten te kunnen generaliseren naar de gehele populatie waaruit de steekproef getrokken is.
- Zoals hiervoor al beschreven heeft kwalitatief onderzoek een *inductieve aanpak* (van gegevens naar theorie) en volgt dus de omgekeerde route.

Kwalitatief onderzoek heeft als doel een fenomeen zo secuur mogelijk te beschrijven voor de deelnemers aan het onderzoek. Je zou kunnen stellen dat kwalitatief onderzoek daarom per definitie niet generaliseerbaar is, al wordt deze stelling door sommigen als te radicaal beschouwd.

In een ideale wereld worden fenomenen (ook in de gezondheidszorg) vanuit verschillende invalshoeken beschreven. Kwalitatief onderzoek draagt bij aan een grondig begrip van een fenomeen en kan zorgen voor theorieën voor verder onderzoek. Met literatuuronderzoek kunnen deze theorieën worden getoetst aan bestaande wetenschappelijke kennis. De combinatie van theorie en bestaande kennis kan leiden tot het vormen van een hypothese die met kwantitatief onderzoek wordt getoetst. Op deze manier worden onderzoeksmethoden gebruikt waarvoor ze bedoeld zijn, versterken ze elkaar en beoordelen we vissen op hun vermogen om te zwemmen en apen op hun vermogen om in een boom te klimmen.

PAUSE-studie

De PAUSE-studie (Patient Advice Used for psychiatric intensive care Safety and de-Escalation) werd in 2016 en 2017 uitgevoerd in het Amsterdam UMC, locatie AMC en werd in 2019 *open access* gepubliceerd in het *Journal of Advanced Nursing*.⁷ Het doel van dit onderzoek was meer kennis te vergaren over hoe patiënten en verpleegkundigen van een gesloten opnameafdeling terugkijken op agressief gedrag en welke adviezen zij geven om dit in de toekomst te voorkomen. Hiervoor werd het *grounded theory design* gebruikt.⁸ Naar aanleiding van meldingen uit het team werden patiënten en verpleegkundigen benaderd voor een semigestructureerd interview door een onderzoeker die niet bij de zorg op de afdeling betrokken was. De interviews werden zo kort mogelijk na het incident afgenomen, om de patiënt te kunnen spreken in een vergelijkbaar psychiatrisch toestandsbeeld als waarin het incident plaatsvond. In totaal werden van 15 agressie-incidenten zowel de patiënt als één (of meer) verpleegkundigen geïnterviewd. De gegevens uit de interviews werden door twee onderzoekers (onder wie de interviewer) gecodeerd en geanalyseerd. Uit het onderzoek kwamen drie thema's naar voren:

- 1 Patiënten en verpleegkundigen vertellen op gelijksoortige wijze over de gebeurtenissen en lijken het dus eens over de feiten rondom het incident.
- 2 Patiënten en verpleegkundigen kijken anders naar de ervaren (subjectieve) ernst van het incident, waarbij patiënten het incident meestal als minder ernstig beschrijven dan verpleegkundigen.
- 3 Patiënten geven gedetailleerde, waardevolle adviezen over preventie van agressie bij henzelf, terwijl verpleegkundigen meer algemene adviezen geven over de werkwijze en structuur van de afdeling.

Kritisch beoordelen van kwalitatief onderzoek met COREQ

Het kritisch beoordelen van een kwalitatief onderzoek bespreken we aan de hand van COREQ (zie kader) en het artikel over de PAUSE-studie.

COREQ

Wetenschappelijke publicaties variëren (helaas) nog altijd sterk in methodologische kwaliteit. Om uitgevers, redacteurs, reviewers, auteurs en lezers te helpen met het scheiden van het kaf van het koren, zijn diverse richtlijnen beschikbaar voor het rapporteren van de resultaten. Deze richtlijnen zijn meestal per onderzoeksdesign beschreven. Voor kwalitatief onderzoek is dat COREQ (COnsolidated criteria for REporting Qualitative research).⁹ Hiermee hebben onderzoekers een richtlijn voor het opbouwen van hun publicatie en hebben lezers de mogelijkheid om publicaties te beoordelen op methodologische kwaliteit.

COREQ richt zich met name op kwalitatief onderzoek dat gebruikmaakt van gegevens verkregen uit interviews en focusgroepen. De richtlijn bestaat uit 31 vragen, ingedeeld in drie domeinen:

- 1 reflexiviteit van het onderzoeksteam
- 2 onderzoeksontwerp
- 3 analyse en bevindingen

Cochrane Netherlands heeft COREQ vertaald in een Nederlandstalige leidraad voor het kritisch beoordelen van kwalitatief onderzoek.¹⁰

Reflexiviteit van het onderzoeksteam

Het *eerste domein* gaat over reflexiviteit van het onderzoeksteam. Reflexiviteit is de reflectie van de onderzoekers op de invloed van zijn of haar normen, waarden, aannames, gedrag enz. op de interpretatie van de observaties.¹¹ Tijdens het uitvoeren van kwalitatief onderzoek is de invloed van de onderzoekers onmiskenbaar. Om dit goed te kunnen interpreteren is informatie over de achtergrond van het onderzoeksteam noodzakelijk.

Dit domein is opgedeeld in twee subdomeinen:

- 1 persoonlijke gegevens
- 2 de relatie tot de participanten

De onderzoekers zijn beiden (ten tijde van het onderzoek) als promovendus werkzaam en hebben aanvullende training gevolgd in kwalitatief onderzoek. Aan de titels is te zien dat de eerste twee auteurs van PAUSE respectievelijk arts en verpleegkundige waren. Informatie over hun geslacht, werkervaring en visie op het fenomeen dat wordt onderzocht ontbreekt echter. De relatie met de participanten is van belang, omdat de onderzoekers bij de analyse emoties en achtergrondkennis kunnen laten meewegen in de interpretatie. Daarnaast is het van belang dat bekend is hoeveel de participanten en de lezer te weten komen over de onderzoekers, specifiek over persoonlijke doelen, bias, vooroordelen, aannames en affiniteit met het onderwerp. Ook op dit punt is de informatie in het artikel schaars. De interviews zijn uitgevoerd door een van de onderzoekers die geen deel uitmaakte van het behandelteam van de afdeling. Door de ontbrekende informatie is het niet mogelijk een helder beeld te vormen over de reflexiviteit. Hierin schiet de rapportage van het onderzoek tekort.

Onderzoeksontwerp

Het *tweede domein* gaat over het onderzoeksontwerp.

Dit domein is opgedeeld in vier subdomeinen:

- 1 theoretisch kader
- 2 selectie van deelnemers
- 3 instelling waar het onderzoek is uitgevoerd
- 4 dataverzameling

De onderzoekers zijn er helder over dat het theoretisch kader het *grounded theory design* is.

Omdat de resultaten voornamelijk iets zeggen over de doelgroep, is het belangrijk dat de onderzoekers helder zijn over de *sampling*. Dit is door de onderzoekers gedetailleerd

"Well, we brainstormed it, we focus grouped it ... and now we've thrown darts at it."

beschreven in de methodeparagraaf. De details van de deelnemers zijn beschreven in een tabel, al ontbreken de gegevens van de verpleegkundigen die deelnamen grotendeels.

De *instelling* waar het onderzoek is uitgevoerd moet worden beschreven, alsmede de omstandigheden tijdens de dataverzameling. De onderzoekers hebben de afdeling kort beschreven en benoemen dat de interviews plaatsvonden op de afdeling in een aparte ruimte.

Tot slot is de *dataverzameling* onderdeel van dit subdomein. De onderzoekers van het artikel hebben een interviewrichtlijn ontwikkeld met drie vragen, in samenwerking met een ervaren onderzoeker en een ervaringsdeskundige. Na de eerste (semigestructureerde) interviews werden de vragen aangescherpt. Dat de methodologie gedurende het onderzoek verfijnd wordt, is heel gebruikelijk in kwalitatief onderzoek. De interviews werden opgenomen, maar vanwege potentieel achterdochtige reacties werden er geen aantekeningen (*field notes*) gemaakt. De onderzoekers zijn expliciet over de duur van de interviews (met 15 minuten tamelijk kort) en over het feit dat de transcripten vanwege de kwetsbare doelgroep niet zijn voorgelegd aan de participanten. De onderzoekers geven geen reflectie over saturatie, mogelijk omdat deze niet is opgetreden. Hoewel sommige informatie ontbreekt, is de rapportage ten aanzien van het onderzoeksontwerp adequaat.

Analyse en bevindingen

Het *derde domein* gaat over de analyse en bevindingen.

Dit domein is opgedeeld in twee subdomeinen:

- 1 data-analyse
- 2 rapportage van resultaten

Bij de *data-analyse* is het coderen door twee onderzoekers uitgevoerd. De codes zijn samengevat in thema's en subthema's. De codeboom wordt niet gegeven, maar is op verzoek te verkrijgen bij de onderzoekers. De thema's ontstonden uit de data en niet andersom (*emerging design*). De onderzoekers gebruikten MAXQDA-software om de analyse uit te voeren. Ook bij de analyse vraagt COREQ naar feedback van de participanten, maar zoals hiervoor beschreven hebben de onderzoekers dat bewust niet gedaan.

Ten aanzien van de *rapportage van de resultaten* zijn bij elk subthema één of meer citaten gegeven. Deze citaten werden zo letterlijk mogelijk vertaald, om het taalgebruik van de participanten weer te geven. De citaten en de analyse (thema's) maken een consistente indruk. De thema's en subthema's zijn duidelijk herkenbaar in de tekst en de resultatenparagraaf bevat een opsomming van de thema's aan het begin van de tekst. De analyse en bevindingen zijn uitvoerig beschreven.

10

Tot slot

Kwalitatief onderzoek heeft een belangrijke functie om dieper inzicht te verkrijgen in fenomenen in de praktijk. Dit soort onderzoek gaat idealiter hand in hand met literatuuronderzoek en kwantitatief onderzoek om een rijk beeld te vormen van het onderwerp. De kwaliteit van onderzoek verschilt altijd, maar doordat kwalitatief onderzoek in het medisch-wetenschappelijk domein vaak langs een kwantitatieve meetlat wordt gelegd, ontbreken dikwijls

belangrijke gegevens in een publicatie. Om kwalitatief onderzoek te gebruiken is het dus belangrijk voor een verpleegkundig specialist of verpleegkundige met affiniteit met evidence-based practice (EBP) om inzicht te hebben in de methodologische kwaliteit van een kwalitatief onderzoek. COREQ en de Nederlandse vertaling hiervan dienen daarvoor als praktische richtlijn.

Literatuur

- 1 Denzin NK, Lincoln YS. *Strategies of Qualitative Inquiry*. Washington DC: Sage Publishing; 2012.
- 2 Munten G, Verhoef J, Kuiper C. *Evidence-based practice voor verpleegkundigen*. Gezamenlijke geïnformeerde besluitvorming. Amsterdam: Boom uitgevers; 2016.
- 3 Creswell JW. *Educational Research: Planning, Conducting, and Evaluating Quantitative and Qualitative Research*. 2nd Ed. New York: Pearson; 2012.
- 4 Pope C, Ziebland S, Mays N. *Qualitative research in health care. Analysing qualitative data*. BMJ. 2000;320(7227):114-6.
- 5 Dobber J, Harmsen J, Iersel M van. *Klinisch redeneren en evidence-based practice*. Weloverwogen besluitvorming door verpleegkundigen. Houten: Bohn Stafleu van Loghum; 2016.
- 6 O'Toole G. *Everybody is a genius. But if you judge a fish by its ability to climb a tree, it will live its whole life believing that it is stupid*. 2013. Geraadpleegd op 3 februari 2022, van <https://quoteinvestigator.com/2013/04/06/fish-climb>.
- 7 Vermeulen JM, Doedens P, Boyette LLN, et al. 'But I did not touch nobody!' – Patients' and nurses' perspectives and recommendations after aggression on psychiatric wards – A qualitative study. *J Adv Nurs* 2019;75(11):2845-54.
- 8 Corbin JM, Strauss A. *Grounded theory research: Procedures, canons, and evaluative criteria*. *Qualitative Sociology* 1990;13(1):3-21.
- 9 Tong A, Sainsbury P, Craig J. *Consolidated criteria for reporting qualitative research (COREQ): a 32-item checklist for interviews and focus groups*. *Int J Qual Health Care* 2007;19(6):349-57.
- 10 *Beoordelingscriteria voor kwalitatief onderzoek*. 2018. Geraadpleegd op 3 februari 2022, van https://netherlands.cochrane.org/sites/netherlands.cochrane.org/files/uploads/4.8_kwalitatief_onderzoek_checklist.pdf.

Voor de volledige literatuurlijst wordt verwezen naar www.vakblad-DVS.nl.

De auteur heeft geen financiële banden met de farmaceutische industrie, ontvangt geen onderzoeksgeld van commerciële partijen en heeft geen bedrijfsbelangen of andersoortige financiële relaties met betrekking tot dit onderwerp.